

УКРАЇНСЬКА ЕТНІЧНІСТЬ ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

**Володимир Євтух,
Олена Ковальчук,
Андрій Попок,
Володимир Трощинський**

Сучасні етнологічні, етносоціологічні теорії «єдиного етносу» твердять (а реалії інформаційних суспільств підтверджують цю тезу), що представники того чи того етносу, незалежно від того, у якому б етнополітичному організмі (державі) вони не проживали б, в етнокультурному плані складають одне ціле. Ця теза базується на тяглоті елементів культури, традицій, звичаїв, котрі, навіть модифікуючись під впливом іноетнічного довкілля, забезпечують зв'язок із материнською етнокультурою, із ядром свого етносу, яке в будь-якому випадку знаходиться в країні походження переселенців.

Збереження, підтримання та розвиток етнокультурної самобутності будь-якою етнічною спільнотою, або її частиною чи окремими її носіями в іноетнічному довкіллі, є складний процес. Його доля залежить від цілої низки об'єктивних та суб'єктивних причин. На наш погляд, найважливішими серед них є такі: 1) історія перебування носіїв етнічності (індивідуальних, групових) у тій чи тій країні, зокрема, тривалість, яка пов'язана з початком переселення їх до іншої країни або ж колонізації їх іншою етнічною спільнотою; 2) джерела (території, країни виходу) іммігрантів; 3) політика країни поселення щодо іммігрантів; 4) кількісний склад та можливості поповнення спільнот, які утворилися в новому етнокультурному довкіллі (наявність міграційних потоків); 5) рівень етнічної свідомості іммігрантів та їхньої налаштованості на збереження й розвиток своєї етнокультурної самобутності; 6) рівень толерантності носіїв (зазвичай, представників титульних етнічних спільнот) культур країни проживання щодо нових етнокультурницьких традицій; 7) можливості підтримання контактів із країною походження.

Власне, сказане вище цілком стосується українського етносу та його частин, що впродовж понад ста років перебувають у майже 100 країнах світу. І саме в запропонованому контексті ми будемо прагнути розглядати проблему збереження української етнічності в сучасному світі (поза Україною) та її зв'язку з етнічністю материнської частини українського етносу.

Початок поселення вихідців з України (з різних її частин, які в різні історичні періоди перебували в складі різних країн) поза її межами сягає середини XIX ст. Серед головних її здобутків особливе місце посідає збереження етнічної самобутності. Інтегруючись у соціальне довкілля країн проживання, українці постійно прагнули різною мірою зберігати та підтримувати українську етнічність та культуру, зробивши непересічний внесок у їхній соціогуманітарний розвиток. Цей феномен неможливо усвідомити в усій його повноті й неповторності без ретроспективного огляду історії українських поселень у різних країнах, причин, які спонукали наших земляків шукати кращої долі за межами України.

Країни, у яких наразі українці становлять помітну частку населення, — це Аргентина, Бразилія, Італія, Канада, Німеччина, Португалія, Росія, Сполучені Штати Америки та країни Балтії.

Оскільки історія й сучасне становище українства Сполучених Штатів і Канади — країн наймасовішого переселення — чи не найбільш показово відтворює понад столітній шлях і здобутки розсіяних по світах колишніх наших земляків, то передусім звернемося до реалій цих країн.

Сьогодні важко визначити час появи першого українського поселення на Північноамериканському континенті. Достеменно відо-

мо, що до 1877 р. в США іммігрували лише окремі вихідці з України. На відміну від українців із першої масової хвилі еміграції за океан, початок якої датують саме цим роком і яка практично повністю складалася з найбільш селянських верств, поодинокі українські іммігранти більш раннього періоду змушені були покидати батьківщину переважно через політичні та релігійні причини.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. в імміграційному потоці, спрямованому до США, відбулися чергові кількісні та якісні зміни. Скажімо, упродовж 1880—1891 рр. у цю країну з європейського континенту переселилося понад 5 млн. 200 тис. осіб. Центр європейської еміграції змістився з північного заходу на південний схід. Саме в цей період у тамтешніх штатах з'явилися перші українці, які оселялися серед переселенців із Південної Італії, Португалії та Іспанії, представників поневолених націй з Османської імперії (вірмени, сирійці тощо). Важливо пам'ятати, що основна маса українців виїздила з Австро-Угорщини, до складу якої на той час входила значна частина українських земель. Староста одного з повітів Галичини повідомляв про прагнення багатьох селян виїхати в Америку, чому протидіяти, за його словами, було неможливо. Однак спершу відсутність офіційного дозволу влади значною мірою стримувала виїзд. Незважаючи на це, приміром, у 1881 і 1884 рр. кількість тих, хто емігрував за океан, сягала за тисячу осіб. З урахуванням бурхливого зростання еміграційного руху в 1890-х рр. загалом у період між 1877 і 1899 рр., що його прийнято вважати часом «першої хвилі» української еміграції до США, на американській землі поселилося понад 200 тис. українців.

У працях відомого українського соціолога Ю. Бачинського зазначено, що впродовж 1877—1909 рр. до США прибуло 470 тис. вихідців з України¹, а в наші дні американський історик професор Василь Маркус у своїй «Українській енциклопедії» оцінює кількість прибулих у період між 1877 і 1914 рр. в 460—510 тис. Одна з перших українських

газет у США «Свобода» у № 7 за 1899 р. писала, що на той період у цій північноамериканській країні мешкало 200 тис. вихідців з України. Різномітні в оцінках кількості вихідців з українських земель породжений передовсім тим, що в офіційних документах і звітах прибуваючі були ідентифіковані лише за країною походження. Однак, оскільки на час масової еміграції українські землі входили до складу різних країн, то й іммігрантів-українців нерідко записували «росіянами», «австрійцями», «угорцями», «словаками», «поляками» тощо. Негативно позначилося на таких підрахунках і те, що в XIX ст. терміни «українець» або «український» мали обмежене використання. Цей чинник відбився і на можливостях збереження української етнокультурної самобутності.

Іншим чинником, що значною мірою вплинув на процес згуртування українських переселенців за океаном (і, зрештою, на її культурницьке життя), були різні джерела як перших потоків іммігрантів, так і пізнішого їхнього поповнення. Як уже згадувалося вище, на початковому етапі першої хвилі серед українських іммігрантів в Америці переважали селяни, передовсім вихідці із Закарпаття, Буковини та Лемківщини. Від кінця 1880-х рр. розгортається масова еміграція з Галичини. За даними В. Осечинського, упродовж 1890—1910 рр. з галицької землі виїхало 212 тис. українців². Аналіз різноманітних джерел засвідчує, що другою хвилею української імміграції до США (1899—1914 рр.) було охоплено 250—300 тис. осіб. Загалом же до Першої світової війни з України в Сполучені Штати прибуло близько півмільйона українців. При цьому варто мати на увазі — еміграція українців із території Російської імперії була не такою масовою: скажімо, від 1899 по 1910 рр. до США виїхало всього 1032 українці.

Слід зауважити, якщо загалом серед іммігрантів, які поселилися в США до 1914 р., відсоток тих, хто володів англійською мовою (тою чи іншою мірою), становив 40,8 %, то серед українців таких були одиниці. Як

стверджує О. Грабович, абсолютна більшість українських іммігрантів із двох перших хвиль (98 %) були селянами. На основі аналізу даних американських імміграційних відомств вона наголошує, що, скажімо, з 147375 українців, які приїхали в цю країну впродовж 1899–1910 рр., лише 109 були вихідцями з інтелігенції (включно з духовними особами). Усього 2645 із них були фахівцями, а решта — простими селянами, чорноробами чи батраками. Звідси й не дивно, що тільки 37 % українських іммігрантів мали бодай мінімальну освіту. Утім, із загальної кількості іммігрантів, прибулих у США до 1914 р., неписьменних було щонайменше 75 %. Розмовляли вони 43-ма мовами й діалектами. На ці факти ми звертаємо особливу увагу, оскільки ця обставина значною мірою визначала їхню зорієнтованість на організацію власного життя, передовсім вибудовування культурницького середовища. Такий же вплив на можливість збереження української самобутності має і характер розселення в країні імміграції. Мова йде про формування осередків культурницького життя — вони виникали саме в місцях значної концентрації вихідців із українських земель.

Основним регіоном розселення українців перших двох хвиль у США став штат Пенсильванія, здебільшого міста Піттсбург і Шенандоа та їхні околиці, розвинена вугільна та металургійна індустрія яких вимагала дешевої робочої сили. Це, утім, стосується загалом північного сходу США, де на 1905 р. мешкало понад 88 % українських переселенців. Так, Ю. Бачинський на основі матеріалів імміграційного бюро США за 1905 р. встановив, що з майже 14,5 тис. зареєстрованих іммігрантів-українців у Пенсильванії осіло 8510, у Нью-Йорку — 2275, у Нью-Джерсі — 1666 осіб.

Третя хвиля української імміграції припадає на міжвоєнний період, чим і визначається в основному її специфіка. За різними оцінками, у ці роки до США в'їхало щонайбільше 40 тис. осіб. Серед новоприбулих переважали т. зв. політичні емігранти — «уене-

рівці», «гетьманці» тощо. Водночас відносно численними були групи з більш-менш високим рівнем освіченості, спеціалісти в різних галузях економіки, науковці, митці та літератори, споміж яких слід назвати таких відомих осіб, як О. Кошиць, В. Авраменко, М. Гайворонський, А. Рудницький, В. і С. Тимошенки, Ю. Вернадський, Ю. Кістяковський, О. Грановський та ін.

За підрахунками 1936 р., 700 українців у США й Канаді мали магістерські та докторські дипломи. Найпопулярнішими серед молоді одразу ж стали інженерні, економічні, юридичні, медичні та загальногуманітарні факультети. Це, безумовно, сприяло налагодженню, а в певних моментах і посиленню етнокультурницької та освітньо-просвітительської діяльності українських переселенців. Так, у 1935 р. при Колумбійському університеті відкрилася перша на Американському континенті кафедра української мови й літератури на чолі з професором Статкевичем. При церковних (православних, греко-католицьких і протестантських) парафіях, допомогових організаціях та жіночих товариствах у 30-х рр. ХХ ст. діяло близько 200 українських шкіл.

Новий етап української імміграції в США припав на 1947–1955 рр., коли з таборів для «переміщених осіб» прибуло близько 80 тис. українців. У наступному десятилітті до них приєдналося не менше 20 тис. реемігрантів переважно з країн Західної Європи та Австралії. І знову, як і в період першої хвилі імміграції, селилися вони здебільшого на північно-східному узбережжі — від Нью-Йорка до Філадельфії. Згодом чимало з них, керуючись міркуваннями про працевлаштування, перебралися до Чикаго, Клівленда та Детройта.

Порівняно з іммігрантами перших двох хвиль українців, які прибули до Сполучених Штатів по війні, новоприбулі мали значно вищий освітній і фаховий рівень. Працівники сільського господарства й некваліфіковані робітники становили вже не більшість, а заледве більше половини, тоді як частка спеціалістів високої кваліфікації перевищувала 13 %. За-

галом у 1950 р. в США нараховували 828 тис. українців, які приїхали сюди раніше або народилися в ній, а загальна їхня чисельність сягнула 908 тис.

На рубежі 1960–1970-х рр. до США почали прибувати групи українців із Польщі, переважно лемки. Кілька десятків тисяч українців у зв'язку з різними, переважно соціально-економічними, причинами переїхали на постійне місце проживання до США в останні роки існування Радянського Союзу. Етнографічна специфіка регіонів виходу іммігрантів внесла певну своєрідність у культурну мозаїку українських поселень в Америці.

У 1989 р. бере свій початок т. зв. четверта хвиля української імміграції до США. До того часу щорічна кількість емігрантів з України становила від 1 до 3 тис. осіб. У 1989 р. цей показник сягнув 10 тис. осіб і мав сталу тенденцію до збільшення, досягнувши 14 тис. осіб у 1999 р. Таке зростання кількості емігрантів з України стало можливим після прийняття Конгресом США спеціального закону, що дозволив імміграцію громадянам СРСР, котрі зазнали релігійного переслідування. Це створило можливості для еміграції з України єврейського населення та членів деяких протестантських церков. Згідно зі статистикою єврейських організацій у США, між 1989 та 1994 рр. більше половини легальних емігрантів з України становили євреї. Пізніше їхня питома вага значно зменшилася: від 54 % у 1994 р. до 8 % у 2001 р. Натомість кількість етнічних українців зросла в десятки разів: від 27 % у 1994 р. до 72 % у 2001 р. До того ж від 2000 р. їхня кількість щороку зростає щонайменше на 10 тис. осіб. Середній вік новоприбулих становить 32,5 років, значний відсоток родин мають лише по одній дитині. Щоправда, за поодинокими випадками, еміграція євреїв з України не підсилювала українськість на Американському континенті: вони зазвичай групувалися окремо, вони були носіями маргінальної культурницької традиції.

Нова хвиля еміграції з України внесла радикальні зміни в географію розселення, склад та динаміку українських громад на теренах США. За офіційними даними 2000 р., найчисленніші групи етнічних українців проживали у штатах Нью-Йорк (148700 осіб), Пенсильванія (понад 122 тис.), Каліфорнія (понад 83 тис.), Нью-Джерсі (понад 73800), Іллінойс (понад 47600), Огайо (понад 47200), Мічиган (понад 46300), Флорида (понад 42700) та Вашингтон (понад 30 тис. осіб). Крім того, у дев'яти штатах мешкають від 10 до 20 тис. українців, у 29 штатах — від 1 до 10 тис. Найменше їх проживає в штатах Південна Дакота (875 осіб) і Міссісіпі (723 особи).

Подібні процеси (переселення, розміщення в новому доквілі, налаштування тут життєдіяльності), із певними відмінностями, були властиві й українській діаспорі Канади. Згідно з відомими на сьогодні джерелами, першими українськими іммігрантами на канадській землі (7 вересня 1891 р.) були Іван Пилипів та Василь Єлиняк із с. Небилів (сучасна Івано-Франківська обл.). До речі, Канада була єдиною західною державою, уряд якої агітував іммігрувати до неї.

Масову імміграцію до Канади найчастіше поділяють на три хвилі. Кожна з них має свої особливості, зумовлені соціально-економічною ситуацією країни еміграції та країни імміграції, соціальним статусом емігрантів. Перша хвиля була наймасовішою: за період з 1896 по 1914 р. до Канади переселилося 170 тис. українців. Переважна більшість із них — бідні селяни Галичини, Буковини й Закарпаття. Ця обставина зумовила трудовий характер переселенського руху. Іммігранти кінця XIX — початку XX ст. заклали основу формування української етнічної групи Канади. Цьому процесові сприяло створення однорідних поселень у канадських провінціях Альберта, Саскачеван, Манітоба, куди переважно виїхали українці. У цьому виявилася одна з відмінностей української діаспори в Канаді від діаспори у США. Зазначимо, що ця обставина сприяла збереженню

української самобутності за межами України. У трьох згаданих провінціях до 1921 р. було зосереджено 90 % загальної кількості переселенців з України³. У не повністю освоєних провінціях Канади західноукраїнський селянин одержав можливість займатися звичною й улюбленою для нього сільськогосподарською роботою. Проте водночас, хоч і не так масово, як у США, українці поселялися в містах та околицях, влаштовувалися працювати на шахти, лісопереробні заводи, у транспортну галузь тощо, зокрема в провінціях Онтаріо та Квебек. Отже, розселення іммігрантів визначалося передусім можливостями працевлаштування та професійною підготовкою переселенців.

Нині в Канаді існує близько 180 поселень, поштових відділень, залізничних станцій, що мають українські назви, наприклад, географічні: Україна (таких поселень у Канаді 3), Київ, Галичина, Полтава, Тернопіль, Коломия, Карпати, Дніпро, Дністер, Збруч, Прут тощо; або історичні (більшість назв українських поселень походять із часів Запорізької Січі й Гайдамаччини): Січ, Козак, Хмельницький, Сірко, Гонта та ін. Низку шкіл, де вивчають українську мову, названо на честь видатних діячів української літератури й культури: школи імені Тараса Шевченка, Миколи Лисенка, Івана Франка містяться в Манітобі, Саскачевані та Альберті. На карті Канади є чимало поселень із такими назвами, як Воля, Свобода, Правда, Згода, Слава, Зоря. Ці поселення стали помітними осередками розвитку української культури, зберігаючи передусім свою топоніміку.

Спершу українські іммігранти поселялися дещо відособлено. Це відбувалося не лише тому, що вони не знали мови і прагнули побудувати своє життя так, щоб усе нагадувало Батьківщину. Ця особливість, за словами канадського дослідника Дж. Лера, відображала їхню чітко визначену соціально-економічну позицію в канадському суспільстві — на найнижчих рівнях

його соціальної ієрархії. Меншою мірою це стосується іммігрантів наступних хвиль переселення: досить високий освітній рівень, певна професійна кваліфікація дозволяли їм легше інтегруватися в канадське суспільство та значно швидше просуватися на вищі щаблі соціальної ієрархії, зберігаючи при цьому елементи української самобутності, насамперед — традиції та звичаї.

За кількістю переселенців дві подальші хвилі масової еміграції з України значно поступаються першій. Під час них до Канади переселилося всього близько 100 тис. осіб, у тому числі 35–40 тис. українців із таборів для «переміщених осіб» (на той час — близько 9 % українського населення Канади). Ця хвиля еміграції завершила формування української етнічної групи Канади. Еміграція 1961–1981 рр., що налічувала більше 9 тис. осіб⁴, не мала вирішального впливу на кількісне збільшення групи. Остання — четверта — хвиля еміграції бере початок від горбачовської перебудови та розпаду СРСР. Так, наприклад, лише за період з 1991 по 2001 р. до Канади переїхало 23435 осіб.

За офіційними даними канадського перепису населення 2001 р., кількість українців та їхніх нащадків у Канаді — 1071060 осіб, що становить 3,6 % усього населення країни. На початок ХХІ ст. серед усіх українців — громадян Канади — близько 90 % народилося в цій країні, а 326020 осіб мали українське походження. Найбільше їх зосереджено в таких провінціях: Онтаріо — 290925 осіб (2,6 % усього населення цієї провінції), Альберта — 285725 осіб (9,7 %), Британська Колумбія — 178880 осіб (4,6 %), Манітоба — 157655 осіб (14,3 %), Саскачеван — 121735 осіб (2,6 %), Квебек — 24030 осіб (0,3 %).

Упродовж восьми десятиліть (1921–2001 рр.) динаміка кількості канадців українського походження має такий вигляд (таблицю складено на основі даних перепису населення Канади різних років):

Роки	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981	1991	2001
Кількість канадців українського походження (тис.)	107	225	306	395	473,3	580	529,6	1054	1071,06
% усього населення країни	1,2	2,2	2,7	2,8	2,6	2,7	2,2	3,9	3,6

Запропонована таблиця засвідчує, що найбільше зростання чисельності населення в українській етнічній групі припадає на 1921—1931 рр. — 110 %, у подальшому ці темпи помітно знизилися і становили в середньому 19,7 % за десятиліття. Таку ситуацію можна пояснити зменшенням кількості емігрантів із західноукраїнських земель та фактичним припиненням еміграції з Лівобережної України. Слід зауважити, що в період від 1921 по 1951 р. кількість української групи населення Канади збільшувалася швидше, ніж населення країни загалом: це збільшення становило відповідно 75 і 37,3 %. З 1950-х рр. спостерігається інша тенденція — 16,5 % і 23,2 %, що пояснюється збільшенням населення головню за рахунок природного приросту. Варто враховувати й те, що рівень народжуваності в українській етнічній групі невисокий. У кожному разі, до початку 1970-х рр. діти у віці до 4 років становили всього 7 % загальної чисельності групи, і це був один з найнижчих показників серед етнонаціональних груп Канади ⁵.

Така демографічна й поселенська структура вихідців з України та їхніх нащадків у Канаді дає підстави стверджувати, що в цій країні сформувалися сприятливі умови для збереження української етнокультурної самобутності.

Трохи інша ситуація склалася в південно-американських країнах, зокрема в Аргентині й Бразилії, куди спрямувався ще один потік еміграції з України. Умови життя тут були вкрай важкими, природа — абсолютно незвичною, чужою. До того ж, у країнах відбувалися по-

стійні соціально-політичні катаклізми ⁶. Усе це в сукупності призвело до певної самоізоляції українських громад, прив'язувало їх до тієї чи іншої місцевості, ускладнювало процес пристосування до нових обставин.

Хоча початок імміграції українців до Латинської Америки прийнято датувати кінцем XIX ст., але вже в XVII і XVIII ст. там зустрічалися такі прізвища, як Бадеяк, Возняк, Добрий, Дорошенко, Семашко тощо ⁷. На першому етапі еміграції українці приїздили до Латинської Америки у складі переселенців з інших країн. Так, впродовж 1891—1900 рр. до Аргентини прибуло 320 тис. іммігрантів, у тому числі з Росії та Польщі. У 1901—1910 рр. туди приїхало 1 млн 120 тис. нових поселенців. Щодо Бразилії, то лише в період між 1896 та 1900 рр. сюди переїхало 645150 іммігрантів.

Попри обмеженість джерельної бази, усе ж є достатньо підстав для ведення статистики кількості українців, які поселилися в Бразилії та Аргентині до 1914 р. Масове переселення українців почалося в 90-х рр. XIX ст. Лише за 3 роки (1895—1897) до Бразилії виїхало близько 20 тис. українців. Щоправда, згодом дехто з них повернувся до Галичини, проте більшість розселилася в штаті Парана поблизу Прудентополіса, Мале та Куритиби. Упродовж наступних 10 років до цієї країни приїхало 7—8 тис. українців, а до 1914 р. — близько 20 тис. Таким чином, з урахуванням рееміграції на початок Першої світової війни українська колонія в Бразилії нараховувала до 45 тис. осіб.

Що стосується Аргентини, то початком масової імміграції українців до цієї країни є 27 серпня 1897 р. Того дня до Буенос-Айреса прибуло перших 12 українських родин [серед них — сім'ї з Косова (нині — Івано-Франківщина) та з Шульганівки]. До кінця 1898 р. до аргентинської провінції Місійонес, за даними її губернатора, приїхало 250 українців, у 1900 р. — 1600, у 1901 — 1700, у 1902 — 1600 осіб. Усього на 1914 р. у цій провінції мешкало 10 тис. українських поселенців. Ще близько 4 тис. обрали для проживання столицю країни та прилегле до неї містечко Беріссо.

У період між двома світовими війнами українська імміграція до Аргентини та Бразилії характеризувалася дещо більшим розмаїттям за соціально-класовою приналежністю та громадянським статусом. Це вже була радше колонізаторська (з огляду на освоєння нових територій), ніж заробітчанська імміграція. Під час другої еміграційної хвилі, за різними оцінками, туди переїхало від 70 до 120 тис. українців. Розбіжності в оцінках можуть мати різні причини.

Беручи до уваги ширше коло джерел, варто відзначити, що в міжвоєнний період в Аргентині осіло від 50 до 60 тис. українських переселенців, серед них було більше представників української інтелігенції, колишніх діячів Української Народної Республіки, *«наставлених повернутися на батьківщину у випадку політичних змін»*, молоді, яка мала намір повернутися додому після збагачення, тому не дивно, що вони поселялися переважно в містах, насамперед у Буенос-Айресі, займали відносно високі посади в місцевому суспільстві, сприяли розширенню мережі українських організацій та установ економічного, допоміжного й культурно-освітнього характеру, шкіл, бібліотек тощо. На розгортання їхньої діяльності в новому довіллі позитивно позначилося прагнення через певний час повернутися на Батьківщину.

Третя хвиля імміграції українців до цих країн відноситься до перших повоєнних років, а в наступний період туди приїздили поодинокі

кі українці не так з України, як з інших країн поселення. Основна відмінність цього потоку іммігрантів полягає в тому, що до виїзду їх спонукали переважно політичні причини. Як слушно зауважив М. Василик, *«це були особи, які або добровільно залишили свою батьківщину з огляду на свої політичні переконання, або були вивезені насильно до Німеччини на працю під час німецької окупації України, або були військові, які воювали проти “радянських військ”»*⁸.

Починаючи з березня 1994 р., до Аргентини почали прибувати українські іммігранти «нової хвилі». За оцінкою аргентинських статистів, загальна кількість цих іммігрантів — близько 14 тис. осіб. Нинішня імміграція має чітко виражений економічний характер і зумовлена насамперед спеціальним полегшеним режимом отримання тимчасового виду на проживання в Аргентині для громадян країн Центральної та Східної Європи, встановленим Національним міграційним управлінням та МЗС країни терміном на один рік із можливістю його подальшого продовження на такий же термін, отримання згодом постійного виду на проживання та навіть громадянства Аргентини, що відкривало шлях до легального переїзду до Канади чи іншої країни.

Іншим континентальним мегаосередком збереження української самобутності є кілька країн Західної Європи, де українські поселення з'явилися досить давно. В історичних хроніках трапляються згадки про мазепинську еміграцію, один із найяскравіших представників якої — гетьман Пилип Орлик — змушений був разом зі своїм оточенням від 1714 р. перебувати у Швеції, а згодом — у Німеччині та Франції.

Нова хвиля політичної еміграції українців із Росії до Західної Європи бере свій початок у 70-х рр. XIX ст., коли Михайло Драгоманов — видатний український науковець, публіцист і громадський діяч, не бажаючи терпіти переслідувань з боку царського уряду, виїхав за кордон. У Женеві в 1876 р. він заснував вільну українську друкарню, де почав видавати спочатку збірник, а потім, разом із С. Подолин-

ським і М. Павликом, — журнал «Громада». Політичні емігранти сформували організацію «Українська громада», засновану в 1908 р. в Парижі надніпрянськими українцями. Згодом до них приєдналися студенти-галичани, які навчалися у Франції. Ще один потік еміграції охопив українців, головним чином — жителів Галичини, Буковини та Закарпаття — тих, хто наприкінці XIX ст. тимчасово виїжджав до західноєвропейських країн на заробітки.

До Першої світової війни невеликі групи українських заробітчани поселилися й у деяких інших країнах Західної Європи, зокрема у Бельгії. На цей період припадає й початок сезонної імміграції селян із західноукраїнських земель до Німеччини (до 75 тис. на рік) та, у менших масштабах, до Данії.

Чергова, значно численніша порівняно з попередніми періодами, хвиля політичної еміграції з України припадає на 1919–1920 рр. Європейські країни стали притулком для тих жителів України, які не прийняли радянську владу чи польський окупаційний режим. Основою української еміграції були міністри уряду УНР, службовці, учасники військових формувань. За кордоном залишилися члени дипломатичних місій УНР (зокрема у Франції, Англії, Німеччині, Бельгії, Нідерландах, Швеції, Норвегії, Фінляндії тощо). Емігрувала також частина діячів науки й культури, студентської молоді.

Найпомітніший за чисельністю осередок еміграції з України сформувався у Франції. Саме там осіли провідні діячі УНР С. Петлюра, В. Прокопович, О. Шульгін та інші, більшість військовослужбовців її армії. Цей осередок становив досить велику групу емігрантів-заробітчани. Останні працювали здебільшого на фермах, у вугільній, металургійній та текстильній галузях промисловості. Унаслідок світової економічної кризи початку 1930-х рр. виїзд українців до Франції на заробітки майже припинився. За даними зарубіжних джерел, кількість українців у цій країні сягала 40–50 тис. осіб⁹.

Після закінчення Першої світової війни на теренах Німеччини залишилася досить значна кількість українців-полонених із російської армії. Певний час їх утримували в спеціальних таборах для інтернованих. Загальна кількість українців у Німеччині в 20–30-х рр. XX ст. — близько 15 тис. осіб¹⁰. Кількатисячна українська колонія сформувалась у міжвоєнний період в Австрії, невеликі громади існували на території Італії, Люксембургу, Норвегії, Швейцарії та низки інших держав Західної Європи.

Подальший процес української еміграції безпосередньо пов'язаний із ходом та наслідками Другої світової війни. Іммігранти цього періоду — переважно т. зв. переміщені особи або «дисісти» (від англійського «Displaced Persons»), що перебували в спеціальних таборах у деяких країнах Західної Європи. Саме ці особи українського походження стали своєрідною базою для поповнення українських колоній в інших країнах Західної Європи, США, Канаді та країнах Південної Америки, а також для формування нової української діаспори в Австралії. Переселення було зумовлене важкими умовами проживання в таборах, невизначеністю правового статусу їхніх мешканців, а отже, і подальшої долі, господарською розрухою перших повоєнних років.

Упродовж першого повоєнного п'ятиріччя завершився також процес переселення українців до Австрії. Щодо Італії, то після того, як у 1947 р. більшість інтернованих українців за контрактом було перевезено на роботу до Великобританії, у ній залишилася лише незначна громада українських католицьких священників і студентів-богословів, які мешкали поблизу Рима, де розташовані Український папський коледж, Українська молодша папська семінарія та Український католицький університет¹¹.

Унаслідок переселення українців із таборів для біженців і переміщених осіб одна з найчисленніших українських колоній на європейському континенті сформувалась у Великобританії. Окрім учасників дивізії «Галичина» (понад 8 тис. осіб), сюди прибуло

близько 6 тис. українців із корпусу польського генерала В. Андерса, 21–24 тис. із західних окупаційних зон Німеччини та Австрії, а також з інших регіонів Західної Європи. Члени Союзу українців Британії вважають, що кількість українців у цій країні в середині 80-х рр. ХХ ст. становила 35 тис. осіб. Характерною особливістю поселення українців було те, що вони групувалися у чітко визначених місцях. Ця обставина дозволила вихідцям з України та їхнім нащадкам налагодити культурно-освітню діяльність, пов'язану з етнічним походженням. Загалом у Великобританії нині зафіксовано понад 70 місцевостей компактного проживання українців, наприклад, такі міста, як Манчестер (4 тис.), Ноттінгем (2 тис.), Бредфорд (2 тис.), Лондон (1,5 тис.) тощо¹².

Іншою західноєвропейською державою, де проживає відносно велика колонія українських поселенців, є Франція. З урахуванням природного приросту та еміграційних процесів на середину 1950-х рр. там нараховували до 40 тис. українців. Згодом ця цифра стабілізувалася на рівні 25–30 тис.

Кількісне зменшення українських колоній у Великобританії, Франції та деяких інших західноєвропейських країнах у 50-х рр. ХХ ст. пояснюється переселенням частини українців за океан. Більшість осіб українського походжен-

ня у Франції, як і в інших країнах поселення, народились уже в діаспорі й зазнали асиміляційних впливів. Українці у Франції зазвичай сконцентровані в містах чи їхніх околицях. Зокрема, у Парижі та центральних районах країни проживає близько 6 тис. українців, у північних (Ліль, Рубе, Ам'єн тощо) – майже 4 тис., у північно-західних (Руан, Еврі, Кан, Мондевіль) – 1,5 тис., у східних (Нансі, Страсбург, Верден, Тіонвіль і т. д.) – 6,5 тис., у південно-східних – до 6 тис., у південно-західних (Бордо, Тулуза, Лімож тощо) – понад 2 тис. Невеликі поселення українців розташовані також у західних та південних районах Франції. Невеликі групи українців із тих, хто в перші повоєнні роки перебував у таборах для переміщених осіб і біженців, переселилися до Бельгії (тут українська громада становить нині близько 10 тис. осіб), Данії (приблизно 1 тис.) та Нідерландів (до 800 осіб). Із часом, укладаючи змішані шлюби, значна частина їх асимілювалася.

Змальована картина української присутності у країнах Західної Європи не сприяє оптимістичному баченню перспективи розвитку етнокультурної діяльності та збереження самотності засимільованих вихідців з України або ж осіб, які своїм походженням пов'язані з Україною.

¹ Русанівський В. Про три труби // Літературна Україна. – 1992. – 30 січня.

² Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Л., 1954. – С. 39.

³ Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді – їх розвиток і досягнення. – Мюнхен, 1968. – С. 18.

⁴ Ukrainian Canadians in 1981 Canada Census. – Edmonton, 1988. – P. 85.

⁵ Two nations, many cultures. Ethnic groups in Canada. – Scarborough, 1979. – P. 389.

⁶ South America. Central America and the Caribbean. 1896. – London, 1985.

⁷ Василик М. Українські поселення в Аргентині. – Мюнхен, 1982. – С. 13.

⁸ Там само. – С. 19.

⁹ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Париж; Нью-Йорк, 1980. – Т. 9. – С. 3356; Федорів Ю. Історія церкви в Україні... – С. 321; Prokopchuk G. Ukrainian in München und der Bundesrepublik. – München, 1959. – Bd. 11. – S. 5.

¹⁰ Prokopchuk G. – Op. cit. – S. 5.

¹¹ Encyclopedia of Ukraine... Vol. 1. – P. 933–934.

¹² Encyclopedia of Ukraine... Vol. 1. – P. 193.

Enlisting the extensive information, giving the statistics, the researches elucidates the setting of the Ukrainians on new territories abroad and overseas, distinguishes types and describes the specific features of the Ukrainian emigrants' different waves, as well as he generalizes the Ukrainian emigration current tendencies.